

TÉMA: PRÁVO EURÓPSKEJ ÚNIE

(autorka: Janka Debrecéniová)

Keď na začiatku päťdesiatych rokov minulého storočia niekoľko západoeurópskych štátov zapálilo prvé iskričky európskej integrácie, ani na jednej strane Železnej opony by si nikto nebol pomyslel, že tieto hospodárske zoskupenia obmedzenej veľkosti a limitovaných právomocí môžu položiť základy toho, čo sa v priebehu niekoľkých desaťročí stalo zjednotenou Európou. Dnešná podoba Európskej únie (EÚ) s 25 štátmi, v ktorých spoločne žije viac ako 450 miliónov obyvateľiek a obyvateľov, zdieľajúcich spoločné záujmy a hodnoty a uplatňujúcich si svoje práva a slobody v priestore bez hraníc, sa v skutočnosti do veľkej miery líši od raných počiatkov Európskych spoločenstiev. Napriek tomu EÚ v súčasnosti čelí, a to možno ešte viac ako kedykoľvek predtým, mnohým problémom, ktoré do veľkej miery súvisia so zásadnými zmenami, ktorými únia v uplynulých rokoch prešla. Napriek tomu, že jej obyvateľom a obyvateľkám plynie z členstva v únii a z jej rozšírenia množstvo výhod, tí istí obyvatelia a obyvateľky zároveň pochybujú o jej legitimitate a zmysle pre ich každodenný život.

Na mnohé z týchto otázok a pochybností je možné odpovedať, pričom kladenie otázok a hľadanie odpovedí môže prospieť občanom a občiankam i Únii samotnej. Odpovede pomáhajú občanom a občiankam EÚ dozvedieť sa viac o výhodách, ktoré im únia môže vnieť do života, o spôsoboch, ako tieto výhody využívať a o nástrojoch, ktoré sa dajú uplatniť v prípade, ak veci nefungujú tak, ako by mali. Rovnako, informovaní a angažovaní občania a občianky môžu byť pre Úniu indikátorom toho, či je na správnej ceste a či poskytuje priestor pre demokratické procesy a ich legitímne výsledky.

EÚ predstavuje veľmi zložitý súbor pravidiel, kultúr, vzťahov a názorov, ktoré nie je možné vysvetliť alebo zhrnúť na obmedzenom priestore, ktorý poskytuje táto publikácia. To však ani nie je jej cieľom. Namiesto toho sa táto publikácia snaží poskytnúť základné informácie tým, ktorí a ktoré majú záujem vedieť o EÚ viac – tým, že sa dozvedia viac o procesoch, ktoré sprevádzali vývoj EÚ od počiatkov až po súčasnosť, o jej cieľoch a aktivitách, prostredníctvom ktorých by sa tieto ciele mali napĺňať, o inštitúciách, ktoré by mali dosahovať ciele EÚ a plniť jej úlohy, o princípoch, ktorými by sa európske inštitúcie a členské štáty mali riadiť, ale i o právach jednotlivcov, ktoré im ako obyvateľom a obyvateľkám Únie prislúchajú. Prvá časť tejto publikácie ponúka stručný úvod do problematiky EÚ ako takej a poskytuje informácie o jej práve a o konkrétnych výhodách, ktoré prináša svojim obyvateľom a obyvateľkám. Druhá časť je osobitne venovaná vybraným otázkam z oblasti ľudských práv a možnostiam ich ochrany v EÚ.

1. Európska únia a jej právny poriadok

1.1. Čo je Európska Únia

História EÚ siaha do polovice minulého storočia, keď Európa bojovala so spoločenskými a ekonomickými dôsledkami druhej svetovej vojny. Na ich prekonanie sa hlavy šiestich európskych štátov – Francúzska, Nemecka, Talianska, Belgicka, Holandska a Luxemburska – rozhodli založiť ekonomické zoskupenia, ktoré by odbúravalí prekážky hospodárskeho rozvoja týchto krajín, a tak prispievali k zvyšovaniu životnej úrovne ich obyvateľov a obyvateľiek. Týmito spoločenstvami boli Európske spoločenstvo uhlia a ocele (ESUO, 1951), Európske spoločenstvo pre atómovú energiu (ESAE, 1957) a Európske hospodárske spoločenstvo (EHS, založené v roku 1957, dnes Európske spoločenstvo, ES).

Spomínané spoločenstvá tvoria dnes základ zoskupenia známeho ako Európska únia, založeného Zmluvou o EÚ podpísanou v Maastrichte v roku 1992, ktorá vstúpila do platnosti 1. novembra 1993. K hlavným cieľom, ku ktorým naplneniu únia smeruje, patrí napríklad podporovanie hospodárskeho a sociálneho rozvoja v členských štátoch, v ktorých sa vytvorí priestor bez hraníc, kde bude zabezpečený voľný pohyb tovaru, osôb, služieb a kapitálu; vytvorenie hospodárskej a menovej únie; zavedenie občianstva únie a posilnenie ochrany základných práv a slobôd; zvýšenie úrovne zamestnanosti, sociálnej politiky a s nimi súvisiace zvýšenie úrovne kvality života. Členské krajiny EÚ sa tiež usilujú o presadzovanie spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky a o rozšírenie spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí.¹

Uvedené ciele a oblasti aktivít EÚ sú usporiadané do tzv. troch pilierov EÚ, ktoré vytvárajú štruktúru tohto zoskupenia. Prvým pilierom sú spomínané európske spoločenstvá, druhý pilier predstavuje spoločná zahraničná a bezpečnostná politika a tretím pilierom je spolupráca v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí. Štruktúra a ciele EÚ jasne deklarujú, že prosperita a stabilita európskeho regiónu nemôže byť postavená len na ekonomickej integrácii, ale je aj výsledkom politík a snažení, ktoré vychádzajú zo spoločných hodnôt postavených na rešpektovaní sociálnych, demokratických a ľudskoprávných princípov fungovania organizovaných spoločenstiev.

V súčasnosti má EÚ 25 členov. K pôvodným zakladajúcim členom európskych spoločenstiev sa v roku 1973 pripojili Dánsko, Írsko a Veľká Británia, v roku 1979 Grécko, v roku 1986 Španielsko a Portugalsko a v roku 1995 Rakúsko, Fínsko a Švédsko. V máji 2004 sa EÚ rozšírila o ďalších 10 členov – Cyprus, Českú republiku, Estónsko, Litvu, Lotyšsko, Maďarsko, Maltu, Poľsko, Slovenskú republiku a Slovinsko. Pred vstupom do EÚ museli všetky prístupujúce krajiny spĺňať viaceré politické a ekonomické kritériá – ako napríklad existencia právneho štátu, rešpektovanie základných práv a slobôd a ochrana práv menšín, rešpektovanie pravidiel trhovej ekonomiky či schopnosť krajiny vyrovať sa s konkurenčným tlakom prichádzajúcim z EÚ. Svoje právne poriadky museli zosúladiť s právnym poriadkom EÚ.

1.2 Právo Európskej únie a právo Európskeho spoločenstva

V súvislosti s právom EÚ sa často hovorí o tzv. práve Európskeho spoločenstva (ES) (komunitárne právo, *acquis communautaire*). Ide o oblasť práva, ktorá, hoci je súčasťou práva EÚ, je svojím rozsahom užšia – predstavuje iba prvý pilier únie. Ustanovenia tohto piliera majú právne záväzný charakter. Ako už bolo spomenuté v predchádzajúcej časti, tento pilier je doplnený o spoluprácu v oblasti zahraničnej a bezpečnostnej politiky, spravodlivosti a vnútorných vecí – o druhý a tretí pilier únie. Spolupráca členských krajín v oblasti druhého a tretieho piliera má viac politický než právne záväzný charakter.

Európske spoločenstvo a jeho právo je založené Zmluvou o založení ES (ZES), ktorá tvorí právny základ pre celé jeho fungovanie, a v mnohých prípadoch aj pre fungovanie EÚ (napríklad ustanovuje inštitúcie alebo občianstvo únie). Ak teda hovoríme o práve EÚ, veľmi často máme na mysli práve ustanovenia a právne vzťahy, ktoré majú oporu v Zmluve o založení ES, a predstavujú vlastne komunitárne právo (právo ES). Tento text sa pre svoj obmedzený rozsah bude zaoberať prevažne právom ES. Nebude sa teda venovať otázkam súvisiacim s druhým a tretím pilierom únie.

Právo ES/EÚ nie je typickým právnym poriadkom tak, ako ho poznáme z príkladov fungovania práva na Slovensku alebo v iných krajinách. ES/EÚ v súčasnosti² nie sú založené na klasickej

¹ Zmluva o EÚ, článok 2.

² Tento text bol dokončený v auguste 2006.

ústave, ktorá by upravovala základy vzťahov štátu k svojim občanom a občiankam a základy vzťahov medzi týmito občanmi a občiankami navzájom a ktorá by obsahovala právne záväzný a ucelený katalóg základných práv a slobôd. Tento právny poriadok tiež nepozná klasickú delbu moci na zákonodarnú, výkonnú a súdnu (kde parlament prijíma zákony, vláda alebo exekutíva ich vykonáva a nezávislé súdy zabezpečujú, aby si jednotlivé subjekty v štáte plnili svoje povinnosti), aj keď prvky všetkých troch zložiek sa v ňom nájsť dajú. Tiež niektoré dôležité prvky fungovania ES/EÚ nie sú upravené v ich zakladajúcich zmluvách, ale vzišli z rozhodovacej činnosti súdneho orgánu EÚ – Súdneho dvora Európskych spoločenstiev (Súdny dvor ES) – ktorý vyplňa medzery a objasňuje nejasnosti v práve ES/EÚ. Tento fakt je zároveň výsledkom členstva Veľkej Británie v Európskej únii a vplyvu jej právneho poriadku vo veľkej miere založenom na rozhodovaní súdov.

Všetky tieto skutočnosti sú dané viacerými faktormi, z ktorých najvýznamnejší je ten, že právo ES/EÚ neupravuje len vzťahy občanov a občianok určitých štátov medzi sebou navzájom a ich vzťahy k týmto štátom, ale upravuje aj vzájomné vzťahy medzi viacerými štátmi, ktoré sa dotýkajú každého a každej z ich obyvateľov a obyvateľiek a ktoré týchto obyvateľov a obyvateľky aj v mnohom zaväzujú. Ak si teda jednotlivé štáty chceli zachovať aspoň časť svojej suverenity a možnosť rozhodovať o dôležitých otázkach týkajúcich sa ich obyvateľov a obyvateľiek, museli pristúpiť na pravidlá, ktoré by umožnili rešpektovať národné špecifiká, právne poriadky a ekonomické možnosti jednotlivých členských krajín a záujmy ich obyvateľov a obyvateľiek, avšak ktoré by zároveň zabezpečili, aby jednotlivé krajiny a ich obyvatelia a obyvateľky mohli „vyštartovať“ z rovnakých pozícií a získať rovnaké príležitosti na napĺňanie svojich záujmov.

Vzťah medzi Európskym spoločenstvom (ES) a členskými štátmi a ich právnymi poriadkami sa riadi niekoľkými dôležitými zásadami. Jednou z týchto zásad je, že ES nemôže prijímať ľubovoľné pravidlá v ľubovoľnej oblasti. Konať môže len v tých oblastiach, v ktorých je na to oprávnené. Na druhej strane má ES v niektorých oblastiach výlučnú právomoc konať, t. j. prijímať pravidlá záväzné pre všetky členské štáty. Tak je to napríklad v prípade odstraňovania bariér týkajúcich sa voľného pohybu v rámci vnútorného trhu, v prípade regulácií v oblasti medzinárodnej dopravy, pri menovej politike a v prípade spoločnej obchodnej politiky. Ďalej existujú oblasti, kde Spoločenstvo nemá výlučnú právomoc – t. j. príslušné opatrenia môže prijímať aj ES, aj členské štáty. Tieto oblasti zahŕňajú napríklad politiku zamestnanosti a sociálnu politiku, ekonomickú a sociálnu kohéziu, výskum a technologický rozvoj, ochranu životného prostredia a všeobecné aspekty dopravnej politiky. Avšak v prípade, ak chce ES konať v niektorej z vyššie uvedených oblastí, v ktorých nemá výlučnú právomoc, musí preukázať, že cieľ navrhovaného opatrenia nemôže byť v dostatočnej miere dosiahnutý samotnými členskými štátmi, a preto bude lepšie, ak túto úlohu prevezme na seba Spoločenstvo. Zjednodušene povedané, táto zásada (v právnickej reči známa ako **zásada subsidiarity**) znamená, že verejná moc by za normálnych okolností mala byť vykonávaná orgánmi na najnižšej úrovni vládnutia, ktoré sú najbližšie k občanom a občiankam a ktoré teda túto moc môžu aj najefektívnejšie vykonávať. Okrem toho existujú oblasti, kde ES nie je oprávnené konať vôbec (t. j. oblasti, kde nemá nijakú právomoc) – napr. rodinné a trestné právo, kultúra a turizmus. Tu prichádzajú na rad jednotlivé štáty, aby si pre tieto oblasti sami stanovili pravidlá.

Ďalšou dôležitou zásadou, ktorou sa riadia vzťahy medzi právom Spoločenstva a právnymi poriadkami jednotlivých členských štátov, je **zásada prednosti komunitárneho práva**. Podľa tejto zásady má v sporných prípadoch prednosť právo Spoločenstva pred vnútroštátnym právom jednotlivých členských krajín. Súdny dvor ES zaviedol túto zásadu v známom prípade *Costa v ENEL*³, v ktorom rozhodol, že vytvorením Európskeho spoločenstva si členské štáty obmedzili svoje suverénne práva, a tým vytvorili právny poriadok, ktorý je záväzný tak pre ich

³ C-6/64 Costa v ENEL.

občanov a občianky, ako aj pre členské štáty samotné. Podľa Súdneho dvora ES sa tým mala zabezpečiť jednotnosť práva Spoločenstva a jeho výkladu vnútroštátnymi súdmi členských štátov.

Hoci sme už vyššie uviedli, že ES/EÚ nemá typickú písanú ústavu, je tiež potrebné spomenúť, že Únia sa o jej prijatie pokúša. Predstavitelia a predstavielky EÚ si už niekoľko rokov uvedomujú, že pred Úniou stojí množstvo problémov, ktorým je potrebné čeliť. Jedným z nich je rastúci počet členských štátov a tým aj zvyšujúci sa počet jej obyvateľov a obyvateľiek, čo má dopad na všetko, čo sa v Európe deje. Ďalšou z výziev, pred ktorými Únia stojí, je otázka, ako ju priblížiť jej občiankam a občanom a znížiť jej „demokratický deficit“, ktorý sa v európskom kontexte spomína čoraz častejšie. Inými slovami, zástupcovia a zástupkyne EÚ sa návrhom Európskej ústavy snažili dosiahnuť demokratickejšiu, transparentnejšiu a efektívnejšiu Európu.

Preto v roku 2002 Európska rada zvolala konvent zložený zo 105 členov a členiek zastupujúcich vlády členských a kandidátskych krajín⁴, ich národné parlamenty, Európsky parlament a Európsku komisiu. Konvent predložil návrh ústavy predsedníctvu Európskej rady 18. júla 2003. Po namáhavých a zdĺhavých rokovaniach sa 17. a 18. júna 2004 najvyšší predstavitelia a predstavielky všetkých členských štátov dohodli na konečnom znení Ústavnej zmluvy.

Navrhnutá Ústavná zmluva nahradila v súčasnosti platné zmluvy a do jedného komplexného ústavného dokumentu začlenila všetky záväzné pravidlá obsiahnuté v doterajších zmluvách. Rovnako ústavný návrh nahradil pojmy „Európska únia“ a „Európske spoločenstvá“ jediným pojmom „Európska únia“.

Ústavná zmluva navrhuje dosiahnuť ciele efektívnejšej a demokratickejšej Európy rôznymi spôsobmi, ktoré sú rozdelené do štyroch častí. Ústava, okrem iného:

- priamo do svojho textu začlenila Chartu základných práv, v dôsledku čoho by Charta v prípade ratifikácie Ústavnej zmluvy nadobudla právne záväzný charakter,
- obsahuje prehľadnejšiu úpravu rozdelenia právomocí a zjednodušený súbor právnych nástrojov a postupov. Podľa Ústavnej zmluvy by Európsky parlament aj Rada mali mať povinnosť viesť verejné rokovania v prípadoch posudzovania a prijímania legislatívnych návrhov, čo by malo do konaní vniesť transparentnosť,
- revidovala existujúci inštitucionálny rámec – objasnila úlohy Európskeho parlamentu, Rady a Komisie a zaviedla post ministra zahraničných vecí EÚ,
- zmenila pravidlá rozhodovacích procesov v rámci Únie a posilnila úlohu národných parlamentov,
- zabezpečila ďalšiu ochranu životného prostredia,
- ustanovila nové povinnosti pre európske inštitúcie týkajúce sa konzultácií s občianskou spoločnosťou, transparentnosti a otvorenosti v rozhodovacích procesoch.

Predpokladalo sa, že Ústavná zmluva vstúpi do platnosti, ak ju ratifikujú všetky členské štáty v súlade so svojimi vnútroštátnymi ústavnými požiadavkami (súhlas národných parlamentov a/alebo referendum). Proces ratifikácie sa však v roku 2005 zablokoval, keď občania a občianky dvoch členských štátov – Holandska a Francúzska – ústavu v referendách odmietli. Európski

⁴ Keď Európsky konvent začal svoju činnosť, EÚ mala iba 15 členov, a preto štáty, ktoré boli v čase konventu kandidátskymi krajinami, sú dnes členmi EÚ.

obyvatelia a obyvateľky, ktorým predstavitelia EÚ sľúbili prostredníctvom ústavy priniesť viac demokracie a legitimity, teda túto ústavu v demokratickom procese nateraz odmietli.

1.3 Inštitúcie Európskej Únie

Špecifickosť cieľov EÚ spolu so snahou jednotlivých členských štátov uchovať si autonómnosť v rozhodovaní a zároveň snahou určovať smerovanie Únie a spoluvytvárať pravidlá, ktoré by boli záväzné pre všetkých, nachádzajú odzrkadlenie aj v tom, akým spôsobom boli inštitúcie EÚ vytvorené, ako tieto inštitúcie fungujú a rozhodujú, a aké druhy právnych aktov prijímajú. Hlavnými inštitúciami EÚ sú: Európska rada, Rada EÚ, Európska komisia, Európsky parlament a Súdny dvor ES⁵. K inštitúciám EÚ tiež patria ďalšie špecializované inštitúcie, akými sú napríklad Účtovný dvor, Hospodársky a sociálny výbor, Výbor regiónov, Európska centrálna banka či Európsky ombudsman.

Európska rada je hlavným politickým orgánom EÚ. Je zložená z hláv štátov alebo vlád jednotlivých členských štátov, ktorým asistujú ministerky alebo ministri zahraničných vecí, a predsedu Európskej komisie. Na jej stretnutiach, ktoré sa inak nazývajú summity a ktoré sa uskutočňujú spravidla dvakrát do roka, hlavy jednotlivých členských štátov rámcovo rozhodujú o tom, akým smerom sa bude EÚ uberať ďalej ako celok. Stretnutia predstaviteľov a predstaviteľiek Európskej rady sa vždy konajú v niektorom z miest krajiny, ktorá práve predsedá únii.

Túto inštitúciu si mnohí ľudia zamieňajú s Radou Európy, ktorá však s Európskou radou okrem podobného názvu nemá nič spoločné. Rada Európy je totiž medzinárodnou organizáciou združujúcou 46 európskych krajín (všetky členské štáty EÚ sú zároveň členmi Rady Európy), ktorá vznikla v roku 1949 a ktorej jedným z cieľov je ochrana ľudských práv. Na pôde Rady Európy vznikol v roku 1950 Európsky dohovor na ochranu ľudských práv a základných slobôd (Európsky dohovor).

Rada EÚ (často len „Rada“) je najdôležitejšou zákonodarnou inštitúciou Európskej únie so sídlom v Bruseli⁶. Hoci sa na prijímaní právne záväzných aktov (predpisov) na úrovni Európskej únie zúčastňujú jej viaceré inštitúcie, Rada je inštitúciou, bez ktorej súhlasu nemožno prijať takmer nijaký právne záväzný akt.

Rada pozostáva z členov a členiek vlád jednotlivých štátov na ministerskej úrovni, a teda zastupuje záujmy jednotlivých štátov. Hoci Rada ako taká je len jedna, to, ktorí konkrétni ministri a ministerky sa stretnú, vždy závisí od konkrétnych otázok a oblastí, ktoré Rada rieši. Preto sa Rada stretáva asi v pätnástich formáciách – napríklad na úrovni ministrov a ministeriek zahraničných vecí, financií, poľnohospodárstva, životného prostredia, školstva, a pod. Rade vždy predsedá jeden spomedzi jej členov, a to na šesť mesiacov na základe princípu rotácie – teda v predsedníctve sa striedajú všetky štáty podľa vopred určeného poradia. Stretnutia Rady sa uskutočňujú niekoľkokrát za rok, častejšie ako v prípade Európskej rady.

Európska komisia (alebo len „Komisia“) je inštitúciou EÚ so sídlom v Bruseli, ktorá plní viaceré funkcie. Vo väčšine prípadov má právo zákonodarnej iniciatívy, teda je orgánom, navrhujúcim prijatie právne záväzných dokumentov, ktoré potom schvaľuje Rada (väčšinou po predchádzajúcej konzultácii s Parlamentom alebo za jeho spolurozhodovania). Okrem zákonodarnej iniciatívy môže Komisia v určitých prípadoch aj sama prijímať právne záväzné akty. Často plní aj úlohy exekutívy. Komisia tiež býva nazývaná „strážca zmlúv“ – zabezpečuje kontrolu vykonávania práva ES jednotlivými členskými štátmi a v prípade nedodržania záväzkov

⁵ Na označenie Súdneho dvora ES sa niekedy používa aj názov Európsky súdny dvor (ESD).

⁶ Aj keď zasadnutia Rady sa niekedy konajú aj v Luxemburgu.

jednotlivých štátov má právo iniciovať konanie, ktoré môže vyústiť až do uloženia pokuty štátu Súdnym dvorom ES.

Komisia má v súčasnosti 25 členov – jedného komisára alebo komisárku za každý členský štát. Komisia ako celok je schvaľovaná Európskym parlamentom. Každý/á z komisárov/ok je zodpovedný/á za určitú oblasť činnosti spoločenstva. Jednotliví členovia a členky konajú nezávisle a vo svojej činnosti nereprezentujú záujmy svojej krajiny, ale len záujmy EÚ.

Európsky parlament (EP, aj „Parlament“) je zastupiteľským zborom EÚ so sídlom v Štrasburgu⁷. Po rozšírení únie v roku 2004 má 732 členov a členiek, ktorí a ktoré reprezentujú viac ako 455 miliónov európskych občanov a občianok. Tí a tie si svojich poslancov a poslankyne volia v priamych voľbách, ktoré sa konajú každých päť rokov. Poslanci a poslankyne EP fungujú v politických, nie národných blokoch – teda nie sú zorganizovaní a zorganizované podľa toho, z ktorej krajiny pochádzajú, ale podľa toho, aké politické názory zastávajú. Počet poslancov a poslankyň z jednotlivých členských krajín sa odvíja od počtu obyvateľov a obyvateľiek v týchto krajinách. Slovenská republika má v Európskom parlamente spolu 14 poslancov a poslankyň.

Hoci Európsky parlament spolupôsobí pri príprave a schvaľovaní európskej legislatívy, nemá podobu typického zákonodarného zboru. Neprisľúcha mu právo zákonodarnej iniciatívy – je najmä na Komisii, aby predkladala návrhy právnych aktov EÚ. V mnohých prípadoch však EP pri prijímaní právne záväzných predpisov únie spolurozhoduje, alebo je Rada povinná prijatie právneho aktu s Parlamentom aspoň prekonzultovať. EP tiež vyslovuje súhlas s prijatím nových členov do EÚ.

Parlament má tiež viaceré kontrolné právomoci. Od niektorých inštitúcií únie – napríklad od Komisie alebo od Európskeho ombudsmana - prijíma a prerokúva správy o ich činnosti alebo o iných otázkach, ktorými sa tieto inštitúcie zaoberajú. Kontrolná právomoc vo vzťahu ku Komisii spočíva aj v tom, že Parlament má právo vysloviť jej členom a členkám nedôveru. Okrem toho má každý občan a občianka únie právo individuálne alebo spolu s inými obracať sa naň s petíciami.

Súdny dvor ES so sídlom v Luxemburgu má v EÚ nezastupiteľné postavenie. Spolu so Súdom prvého stupňa, ktorý rozhoduje v jednoduchších prípadoch, tvorí sústavu súdnych orgánov Európskeho spoločenstva. V Súdnom dvore ES je každý členský zastúpený jedným sudcom alebo sudkyňou. Netreba si ho mýliť s Európskym súdom pre ľudské práva v Štrasburgu, ktorý bdie nad dodržiavaním ustanovení Európskeho dohovoru pre ľudské práva podpísaným v roku 1950 štátmi Rady Európy.

Súdny dvor ES nerozhoduje spory medzi jednotlivcami. Jeho úlohou je dozerať na to, aby sa pri interpretácii a aplikácii Zmluvy o založení ES dodržiavalo právo. Ak Súdny dvor ES skonštatuje, že niektorý z členských štátov si neplní svoje povinnosti, môže dokonca tomuto štátu uložiť pokutu po tom, čo členský štát neprivedie svoje konanie do súladu s právom ES/EÚ. Podobne Súdny dvor ES dozerá na to, aby si jednotlivé inštitúcie EÚ pri svojej rozhodovacej činnosti plnili svoje povinnosti. Ak sa tak nestane, Súdny dvor ES môže vyhlásiť rozhodnutia jednotlivých inštitúcií EÚ za neplatné (ak pri ich prijímaní došlo k porušeniu práva zo strany týchto inštitúcií), alebo, naopak, môže zaviazat' niektorú z inštitúcií EÚ, aby prijala rozhodnutie, ku ktorého neprijatiu došlo porušením povinnosti tejto inštitúcie. Vo všetkých týchto prípadoch je právom ostatných členských štátov, Komisie alebo ostatných inštitúcií spoločenstva, aby pred Súdnym dvorom ES iniciovali konanie. Výnimku tvoria len prípady, keď je jednotlivec je priamo dotknutý rozhodnutím niektorej z inštitúcií spoločenstva, alebo je mu toto rozhodnutie priamo

⁷ Parlamentné výbory sa schádzajú v Bruseli a administratíva pracuje v Luxemburgu.

adresované. V konaní pred Súdny dvorom ES musí byť takýto jednotlivец zastúpený právníkom alebo právníčkou.

Súdny dvor ES plní veľmi dôležitú úlohu aj pri výklade jednotlivých ustanovení Zmluvy o založení ES alebo pri výklade právne záväzných aktov spoločenstva (napríklad konkrétnych ustanovení nariadení alebo smerníc) a rozhodovaní o ich platnosti. Ak napríklad v spore dvoch osôb z jedného členského štátu, ktorý prebieha pred ich národným súdom, dôjde k situácii, keď je na posúdenie celého prípadu potrebné vyriešiť otázku týkajúcu sa európskeho práva, je sudca alebo sudkyňa tohto národného súdu oprávnený alebo oprávnená obrátiť sa na Súdny dvor ES, aby vyložil sporné ustanovenie. V niektorých prípadoch majú sudcovia a sudkyne národných súdov dokonca povinnosť obrátiť sa na Súdny dvor ES so žiadosťou o interpretáciu⁸. Po tom, čo Súdny dvor ES takéto sporné ustanovenie vyloží v takzvanom konaní o predbežnej otázke, národný sudca alebo sudkyňa rozhodne prípad, teraz už s ohľadom na interpretáciu vyslovenú Súdny dvorom ES. Z uvedeného jasne vyplýva, že národní sudcovia a sudkyne, ktorí a ktoré v jednotlivých členských krajinách rozhodujú aj o otázkach týkajúcich sa európskeho práva, ktoré je súčasťou národných právnych poriadkov, musia dobre poznať právo ES, aby vedeli posúdiť, či ide o otázku spadajúcu do tohto právneho poriadku. Podobne je to aj s advokátmi a advokátkami, ktorí a ktoré v takýchto prípadoch zastupujú svojich klientov a klientky.

Práve činnosť Súdneho dvora ES v súvislosti s uvedeným typom konania mala pre právo ES obrovský význam. Súdny dvor ES totiž prostredníctvom neho vyriešil mnohé otázky, na ktoré ustanovenia zmluvy o ES nedávali odpovede. Bol to tiež spôsob, akým sa do európskeho právneho poriadku dostal princíp nadradenosti práva EÚ a princíp priameho účinku, princíp ochrany základných práv a slobôd a ostatné dôležité právne princípy. Súdny dvor ES tak vyplnil mnohé medzery v práve Európskeho spoločenstva. Jeho rozhodnutia sú veľmi dôležitým zdrojom poznania práva ES.

Európsky ombudsman je osobou, ktorú vymenúva Európsky parlament a ktorej poslaním je prijímať a prešetrovať sťažnosti od obyvateľov a obyvateľiek únie, ktoré smerujú proti nesprávnemu úradnému postupu zo strany inštitúcií ES, s výnimkou jeho súdnych orgánov. Prípady nesprávného úradného postupu môže ombudsman prešetrovať aj z vlastnej iniciatívy. Jedným z výsledkov jeho činnosti bol záver, že neexistencia pravidiel na sprístupňovanie dokumentov týkajúcich sa jednotlivých inštitúcií únie zo strany týchto inštitúcií je porušením princípov, ktorými sa majú tieto inštitúcie riadiť. Dôsledkom takto vysloveného názoru ombudsmana bolo zlepšenie poskytovania informácií európskych inštitúcií o svojej činnosti obyvateľom a obyvateľkám EÚ. Jeho činnosť je významná aj z toho hľadiska, že vo svojich prejavoch sa často odvoláva na Chartu základných práv EÚ, ktorá v súčasnosti nie je právne záväzným dokumentom. Jej ustanoveniam tak priznáva vyššiu váhu a autoritu. Sídлом Európskeho ombudsmana je Štrasburg.

1.4 Pramene práva Európskeho spoločenstva

Ak hovoríme o prameňoch práva, máme na mysli zdroje, z ktorých sa môžeme dozvedieť, aká právna úprava je platná v určitom právnom poriadku. Sú to teda konkrétne dokumenty, ktoré sú prijímané vo vopred určenej jednotnej forme a vopred určeným spôsobom s pevne stanovenými pravidlami. Na Slovensku sú takými prameňmi napríklad Ústava SR, zákony, nariadenia vlády alebo vyhlášky ministerstiev.

⁸ Ak na posúdenie prípadu, o ktorom sa koná pred národným súdom, treba vyriešiť otázku týkajúcu sa práva ES, a proti rozhodnutiu národného súdu už v tejto veci nemožno podať opravný prostriedok.

Podobne ako demokratické krajiny s fungujúcimi právnymi poriadkami, aj ES môže fungovať len vďaka tomu, že má mechanizmus na tvorbu a dodržiavanie svojich pravidiel, o ktorých rozhodujú jednotlivé inštitúcie EÚ. Tieto pravidlá by mali v konečnom dôsledku smerovať k zlepšeniu postavenia obyvateľov a obyvateľiek EÚ, a preto právo EÚ garantuje mechanizmy, ako sa môžu osoby v jednotlivých členských krajinách svojich práv domôcť.

Kľúčovým prameňom, v ktorom sú obsiahnuté pravidlá fungovania ES, je **Zmluva o založení ES** (ZES). V jej jednotlivých článkoch sú sformulované zásady, ktoré sú ďalej konkretizované v ostatných aktoch Spoločenstva vydávaných jeho orgánmi (nariadenia, smernice, rozhodnutia, odporúčania). Často bývajú tiež bližšie konkretizované ustanoveniami vnútroštátneho práva v jednotlivých členských krajinách.

Pri niektorých ustanoveniach ZES platí, že majú takzvaný priamy účinok. Znamená to, že ak niektoré ustanovenie prináša určitej osobe nejaké právo, je dostatočne jasné a spĺňa ďalšie podmienky stanovené Súdny dvorom ES⁹, jednotlivé osoby, ktorých právo vyplývajúce z tohto ustanovenia bolo porušené, majú právo sa ho dovolať na svojich vnútroštátnych súdoch, a to aj vo vzťahu k iným jednotlivcom (teda nielen k štátom a ich orgánom). Takýto charakter má napríklad ustanovenie článku 141, ktoré hovorí o povinnosti odmeňovať ženy a mužov vykonávajúcich rovnakú prácu rovnakou mzdou. Ak by teda žena vykonávala rovnakú prácu ako jej mužský kolega u toho istého zamestnávateľa a nedostávala by rovnakú mzdu, mohla by sa obrátiť na vnútroštátny súd, aby ten určil, že zamestnávateľ porušil priamo účinné ustanovenie práva ES a je povinný jej rozdiel mzdy doplatiť. Podobný charakter ako spomínané ustanovenie o rovnakej mzde za rovnakú prácu majú napríklad ustanovenia o voľnom pohybe tovaru alebo o voľnom pohybe osôb¹⁰.

Ďalším prameňom práva, ktorého pomocou inštitúcie EÚ určujú pravidlá fungovania vzťahov v EÚ, sú **nariadenia** (*regulations*). Pre nariadenia je charakteristické, že momentom uverejnenia v zbierke právnych predpisov EÚ¹¹ začínajú automaticky platiť na územiach jednotlivých členských štátov, bez toho, aby si na svoje uvedenie do života vyžadovali prijatie akýchkoľvek iných právnych predpisov na národnej úrovni v jednotlivých krajinách. Sú teda automaticky záväzné pre každého, koho sa týkajú. Členské štáty prijímajú osobitné právne predpisy na uvedenie nariadení do života len výnimočne – napríklad vtedy, ak to nariadenia výslovne požadujú, alebo ak je potrebné vytvoriť procesné mechanizmy na to, aby ustanovenia z nariadení mohli fungovať v reálnom živote. Aj v prípade nariadení platí, že niektoré z ich ustanovení môžu mať priamy účinok, a to za splnenia rovnakých podmienok ako pri priamo účinných ustanoveniach ZES.

Veľmi dôležitým prameňom práva Európskeho spoločenstva sú **smernice** (*directives*). Podobne ako nariadenia, aj smernice záväzným spôsobom upravujú právne pravidlá v určitých oblastiach života. Na rozdiel od nariadení sú však vždy adresované len štátom, ktoré potom záväzným právnym predpisom, napríklad zákonom, rozhodnú, akým konkrétnym spôsobom uvedú požiadavky smernice do života vo svojej krajine. Smernica teda obsahuje cieľ, ktorý sa ňou má dosiahnuť, a záleží na jednotlivých krajinách, aby si zvolili konkrétne formy a metódy, ktorými sa k tomuto cieľu dopracujú. Smernica vždy obsahuje ustanovenie, ktoré presne určuje časovú lehotu, v ktorej tak štáty majú urobiť. Do právneho poriadku SR sa smernice transponujú¹² prostredníctvom zákonov alebo nariadení vlády.

⁹ Týmito ďalšími podmienkami je bezpodmienečnosť ustanovenia a nemožnosť úvahy ostatných orgánov spoločenstva alebo členského štátu pri jeho uvádzaní do života.

¹⁰ Za splnenia rovnakých podmienok ako v prípade ustanovení Zmluvy o založení ES majú priamy účinok aj niektoré ustanovenia nariadení, smerníc či rozhodnutí.

¹¹ *Official Journal of the European Union*.

¹² Termín transpozícia označuje proces, ktorým sa prenášajú smernice ES do právnych poriadkov členských štátov.

Smernice vo väčšine prípadov obsahujú aj takzvané preambuly – úvodné, právne nezáväzné časti, ktoré väčšinou sumarizujú kontext, v ktorom k prijatiu smernice došlo, a veľmi často obsahujú odporúčania, ktoré idú nad rámec samotných právne záväzných ustanovení smerníc. Práve tieto preambuly nám umožňujú „čítať medzi riadkami“ a pomáhajú nám určiť, akým smerom sa asi bude Európska únia v budúcnosti snažiť uberať.

Mnohými otázkami súvisiacimi s povinnosťami jednotlivých štátov a ich obyvateľov a obyvateľiek riadiť sa ustanoveniami smerníc sa zaoberal Súdny dvor ES. Ten vo svojich rozhodnutiach jasne povedal, že členské štáty sa pri včasnom neuvedení smerníc do svojich právnych poriadkov nemôžu „vyhovárať“ napríklad na nabitý časový harmonogram svojich parlamentov. Súdny dvor ES poznamenal, že obyvatelia a obyvateľky EÚ nemôžu doplácať na neschopnosť alebo nedôslednosť svojich štátov pri plnení ich povinností. Preto sa v niektorých prípadoch môžu občania a občianky priamo domáhať splnenia určitých povinností voči nim zo strany štátu alebo niektorej jeho inštitúcie stanovených v smernici, ktorá do určeného termínu nebola transponovaná do právneho poriadku.

V iných prípadoch sa môžu občania a občianky únie na súdoch svojich štátov domáhať odškodnenia od štátu za škodu, ktorá im vznikla tým, že sa nemohli domáhať svojich práv, ktoré by im prislúchali, keby ich štát zabezpečil, aby sa schválená smernica transponovala do vnútroštátneho právneho poriadku. Súdny dvor ES túto zásadu vyslovil vo svojom slávnom rozsudku *Francovich*¹³. Riešil v ňom prípad, keď Taliansko do svojho právneho poriadku netransponovalo smernicu, podľa ktorej boli členské krajiny povinné vytvoriť inštitúcie a mechanizmy na vyplácanie nevyplatennej mzdy zamestnancom a zamestnankyniam po tom, čo sa ich zamestnávateľ stal platobne neschopným a ich mzdu im teda nemohol vyplatiť on. Pán Francovich a iní poškodení zamestnanci sa teda nemali ako dostať k vlastným zarobeným peniazom. Súdny dvor ES povedal, že ak nastane takáto situácia, občania a občianky únie nemôžu doplácať na neplnenie si povinností svojimi štátmi, a preto povinnosť odškodniť dotknutých zamestnancov a zamestnankyne má štát, ktorý pochybil.

V niektorých prípadoch sa však môže stať, že členský štát smernicu do svojho právneho poriadku transponuje, avšak urobí to nesprávne – napríklad si zle vysvetlí niektoré ustanovenia alebo prekročí rámec svojich oprávnení, ktoré mu zo smernice vyplývajú. Súdny dvor ES aj v tomto prípade potvrdil, že ak sa preukáže hrubé porušenie miery uváženia štátu, nastupuje jeho zodpovednosť za škodu.

Členské štáty zodpovedajú za porušenie svojich povinností vždy, bez ohľadu na to, či niekoho konkrétneho poškodili alebo nie – dôležitá je skutočnosť, že došlo k porušeniu povinnosti. Povinnosť štátov transponovať smernice do svojich právnych poriadkov je jedna z povinností, ktorá členským štátom vyplýva z členstva v únii¹⁴. Jej nesplnenie môže mať za následok až uloženie pokuty štátu Súdnym dvorom ES.

Pre priamy účinok smerníc platia rovnaké podmienky ako v prípade priameho účinku ustanovení ZES či ustanovení nariadení.

Okrem nariadení a smerníc pozná európske právo ešte **rozhodnutia** a **odporúčania**. **Rozhodnutia** (*decisions*), na rozdiel od nariadení a smerníc, sú vždy adresované konkrétnym subjektom alebo aspoň okruhu osôb, ktoré sa dajú konkrétne určiť. Môžu byť adresované aj konkrétnym štátom. **Odporúčania** (*recommendations*) nie sú záväzné, avšak často ukazujú, akým smerom by sa v budúcnosti mali uberať jednotlivé oblasti práva v EÚ. Sú tiež riešením v prípadoch, keď ES/EÚ nemá dostatočnú právomoc na úpravu určitých otázok, lebo spadajú do kompetencií jednotlivých štátov (napríklad v prípade niektorých oblastí pracovného práva

¹³ C-6 a 9/90 *Francovich and Bonifaci v Italy*.

¹⁴ Čl. 249 ZES.

alebo školstva). Niekedy sa však ustanovenia z odporúčaní môžu postupom času dostať na úroveň právne záväzných pravidiel – stalo sa tak napríklad v prípade Odporúčania komisie na ochranu dôstojnosti mužov a žien na pracovisku z roku 1991¹⁵, z ktorého niektoré ustanovenia o obťažovaní na pracovisku sú už dnes právne záväznými pravidlami upravenými v antidiskriminačných smerniciach prijatých po roku 2000.

ES/EÚ však využíva aj iné nástroje, medzi ktoré patria rôzne deklarácie, vyhlásenia a iné právne nezáväzné akty (právne nezáväzné akty sa niekedy označujú aj ako tzv. *soft law* – „mäkké právo“). Ich význam spočíva najmä v tom, že odzrkadľujú hodnoty, programové ciele ES/EÚ a ich smerovanie. Príkladom sú vyhlásenia inštitúcií EÚ k rôznym udalostiam spoločenského diania v niektorej z členských alebo nečlenských krajín, ale aj Charta základných práv EÚ. Tieto právne nezáväzné akty môžu byť pomôckou pri výklade práva ES.

Ako sme už uviedli, dôležitou súčasťou práva ES je súbor **všeobecných zásad**, ktoré Súdny dvor ES vytvoril počas svojej existencie s cieľom vyplniť medzery v práve Spoločenstva v prípadoch, pre ktoré neexistovala úprava v zakladajúcich zmluvách alebo ktorých úprava bola nejednoznačná. Tieto všeobecné zásady, ktoré sú zároveň prameňmi práva ES, sú záväzné pre členské štáty a tiež pre inštitúcie Spoločenstva. Niektoré z nich sa už stali súčasťou právne záväzných dokumentov. Tu je niekoľko príkladov všeobecných zásad:

- *Zásada právnej istoty* požaduje, aby pravidlá Spoločenstva umožňovali osobám, ktorých sa týkajú, aby presne poznali rozsah svojich povinností. Táto zásada sa uplatňuje aj vtedy, keď členské štáty prijímajú pravidlá v prípade, ak to od nich právo Spoločenstva vyžaduje alebo ich na to splnomocňuje. Členské štáty sú vtedy zaviazané implementovať smernice spôsobom, ktorý spĺňa požiadavky zrozumiteľnosti a určitosti.
- *Zásada nediskriminácie* znamená, že porovnateľné situácie sa nesmú riešiť odlišným spôsobom a odlišné situácie sa nesmú riešiť rovnako, pokiaľ to nie je objektívne odôvodnené.
- *Zásada rešpektovania základných práv*. Podľa Súdneho dvora ES je ochrana základných práv (ktoré sú súčasťou spoločných ústavných tradícií členských štátov a ktoré sú zahrnuté v medzinárodných dohovorech o ľudských právach) implicitne uznaná európskym právom a umožňuje obmedziť právomoci Spoločenstva. Členské štáty sú tiež povinné dodržiavať základné práva pri implementácii práva Spoločenstva.
- *Zásada dôvernosti komunikácie medzi advokátom/advokátkou a klientom/klientkou*.

1.5 Jednotný trh a jeho štyri slobody

Na počiatku vzniku európskych spoločenstiev bola snaha vytvoriť silné ekonomické zoskupenie, ktoré by mohlo garantovať stabilitu v európskom regióne a zároveň konkurovať silnému americkému trhu. Výsledkom mala byť ekonomická prosperita, ktorá sa mala neskôr premietnuť do zlepšenia životných podmienok obyvateľov a obyvateľiek európskych spoločenstiev. Všetko sa malo udiť s pomocou štyroch základných slobôd, ktoré aj v súčasnosti tvoria základ fungovania celej EÚ. Týmito slobodami sú voľný pohyb tovaru, voľný pohyb osôb, voľný pohyb služieb a voľný pohyb kapitálu.

Tvorcovia myšlienky jednotného trhu vychádzali z koncepcie, že ak sa všetok tovar, ktorý sa na území ES vyrobí, bude môcť bez obmedzenia pohybovať a predávať vo všetkých členských

¹⁵ *Commission Recommendation on the Protection of the Dignity of Women and Men at Work*, 27. november 1991, dokument Komisie C (91) 2625.

krajinách, ak obyvatelia/obyvatelky a spoločnosti budú môcť bez obmedzení poskytovať a prijímať služby na celom území ES, a ak sa pracujúci ľudia budú môcť voľne pohybovať za svojou prácou, výrobné zdroje a produkty sa presunú tam, kde je o ne najväčší záujem, budú sa využívať efektívne a európsky trh bude lepšie fungovať. V nasledujúcej časti tohto textu konkrétnejšie priblížime fungovanie voľného pohybu tovaru, osôb a služieb.

Voľný pohyb tovaru

Podstata voľného pohybu tovaru spočíva v tom, že ak sa nejaký tovar legálne vyrobí v jednej členskej krajine, iná členská krajina nesmie pre vstup tohto tovaru na svoje územie alebo pre jeho predaj stanoviť podmienky, ktoré by ho v porovnaní s tovarmi vyrobenými v tuzemsku znevýhodňovali na trhu alebo by mu pri vstupe na tento trh bránili. Preto je zakázané, aby štáty medzi sebou vyberali clá za tovary, ktoré sa dovážajú na ich územia alebo sa z týchto území vyvážajú. Ak by sa tak stalo, ten, komu by boli takéto clá (teda poplatky, ktoré sa vyberajú pri dovoze alebo vývoze tovaru) vyrubené, má právo obrátiť sa na národný súd, aby ten rozhodol o vrátení takto zaplateného cla. Tento zákaz sa vzťahuje aj na iné poplatky, ktoré sa síce nenazývajú clami, avšak majú podobný charakter.

Podobne ako pri vstupe tovarov na územie iných štátov, ani po tom, čo sa tovary z cudzích krajín dostanú cez hranice iných členských štátov, nemôžu tieto členské štáty ich pohyb obmedzovať tým, že ich zaťažia vyššími daňami ako svoje vnútroštátne produkty.

Členské krajiny tiež nemôžu obmedziť množstvo tovaru vyrobeného v iných krajinách, ktoré sa môže objaviť na ich trhu, napríklad tým, že by zaviedli kvantitatívne reštrikcie – teda priame obmedzenie množstva tovaru, ktoré sa môže dovieť alebo vyvieť. Tiež nemôžu prijať nijaké iné opatrenia, ktoré by mali rovnaký účinok ako kvantitatívne reštrikcie – napríklad také, ktorými by výrobcom alebo dovozcom týchto tovarov ukladali povinnosť uviesť na tovare krajinu pôvodu alebo ktorými by presviedčali svojich obyvateľov a obyvateľky kupovať len tuzemské výrobky, alebo ktorými by stanovovali vlastné podmienky na presné zloženie výrobku, spôsob jeho označovania, hmotnosť, tvar, rozmery alebo iné vlastnosti. Ak by totiž jednotlivé krajiny pristupovali k takýmto opatreniam, dovozcom tovarov z iných krajín by to znevýhodňovalo, lebo ich tovar by v importujúcej krajine šiel horšie na odbyt (napríklad preto, že občania a občianky tejto krajiny by dávali prednosť doma vyrobeným tovarom, alebo preto, lebo ich výroba by bola nákladnejšia, keďže výrobcovia by popri podmienkach, ktoré by museli splniť vo svojej domovskej krajine, museli splniť ešte podmienky krajiny, do ktorej budú tovar vyvážať). Dôsledkom by teda určite bolo obmedzenie množstva výrobkov, ktoré by mohlo byť dovezené z iných členských štátov. Samozrejme, aj v prípade kvantitatívnych reštrikcií alebo opatrení s rovnakým účinkom sa pripúšťajú výnimky – napríklad v prípade ochrany zdravia, životného prostredia, morálky, verejného poriadku alebo ľudských práv.

Voľný pohyb osôb

Voľným pohybom osôb sa nerozumie len možnosť jednoduchého premiestňovania sa občanov a občianok únie z jedného členského štátu do iného štátu a možnosť pobývania v ňom, ale najmä možnosť občanov a občianok EÚ slobodne sa premiestňovať v rámci jej územia za účelom výkonu alebo hľadania zamestnania. V minulosti práve sloboda voľne vstupovať na územia jednotlivých členských štátov za účelom výkonu zamestnania tvorila podstatu celého voľného pohybu osôb. Možnosť „všeobecného“ pohybu – teda možnosť pohybu za účelom štúdia alebo za akýmkoľvek iným účelom za splnenia určitých podmienok k nej pribudla až v 90. rokoch minulého storočia.

Voľný pohyb zamestnancov sa netýka všetkých ľudí, ktorí pracujú, ale len osôb, ktoré za odmenu vykonávajú prácu pre niekoho iného podľa jeho pokynov¹⁶ – teda osôb, ktoré pracujú pre inú osobu alebo firmu (tzn. sú tam „zamestnané“). Táto sloboda sa nevzťahuje na podnikateľov a podnikateľky alebo na iné osoby, ktoré sa živia samostatne, hoci aj tieto osoby vykonávajú prácu, ktorou si zarábajú peniaze. Takýmito osobami sú napríklad živnostníci a živnostníčky alebo umelci a umelkyne; vzťahujú sa na ne pravidlá o voľnom pohybe služieb, ktoré sú však v mnohom podobné ustanoveniam o voľnom pohybe zamestnancov.

Voľný pohyb zamestnancov spočíva v odstránení akejkoľvek diskriminácie založenej na štátnej príslušnosti týkajúcej sa zamestnávania, odmeňovania alebo ďalších pracovných podmienok. To znamená, že za splnenia určitých podmienok a s možnosťou určitých výnimiek môže občan alebo občianka ktoréhokoľvek štátu pricestovať do ktoréhokoľvek iného štátu a získať tam zamestnanie bez toho, aby sa od neho alebo od nej vyžadovalo pracovné povolenie.

Podmienky voľného pohybu zamestnancov sú bližšie určené v Zmluve o založení ES, v niekoľkých nariadeniach a smerniciach¹⁷ a tiež v rozsudkoch Súdneho dvora ES. Práve Súdny dvor ES definoval pojem zamestnanca pomerne široko – môže ísť aj o osobu, ktorá v inom štáte poberá mzdu nižšiu ako je životné minimum v štáte, kde pracuje, alebo po určitý čas aj o osobu, ktorá si zamestnanie len hľadá alebo ktorá je nezamestnaná a pokúša sa nájsť si novú prácu.

Nariadenia a smernice prijaté na bližšie konkretizovanie podmienok súvisiacich s voľným pohybom zamestnancov hovoria, že štáty sú zamestnancom a zamestnankyniam a ich rodinným príslušníkom a príslušníčkam povinné udeliť povolenie na pobyt, ktoré sa vystavuje na päť rokov a je automaticky obnoviteľné.¹⁸ Pri zamestnaní kratšom ako tri mesiace sa povolenie na pobyt nevyžaduje.

Pri pobyte na území iného členského štátu majú zamestnanci rovnaké postavenie a rovnaké výhody ako zamestnanci – príslušníci tohto štátu. Niektoré výhody prislúchajú aj členom a členkám ich rodín. Zamestnanci majú napríklad právo na rovnaké sociálne a daňové zvýhodnenia, aké prislúchajú domácim zamestnancom.¹⁹

Rodinní príslušníci a príslušníčky zamestnanca majú na území členského štátu, v ktorom zamestnanec vykonáva prácu, taktiež právo pracovať. Deti zamestnancov majú právo navštevovať školu za rovnakých podmienok ako štátni príslušníci a príslušníčky krajiny, v ktorej zamestnanec pracuje.

Na to, aby občania a občianky únie mohli svoje právo na voľný pohyb aj skutočne vykonávať, však nestačia len ustanovenia o možnosti vstúpiť na územie iného členského štátu a zotrvať v ňom a ustanovenia o zákaze diskriminácie. Zamestnanci a zamestnankyne musia mať tiež istotu, že vzdelanie, ktoré nadobudli v inom členskom štáte, im bude uznané aj v štáte, v ktorom pracujú. Aj keď otázky vzdelávania si každý členský štát upravuje samostatne, krajiny EÚ majú skoordovaný postup pri uznávaní vzdelania a diplomov získaných v jednotlivých členských krajinách.

¹⁶ Vid' prípad C-66/85 *Lawrie Blum v Land Baden – Württemberg*.

¹⁷ Smernica Rady č. 64/221/EHS, nariadenie Rady č. 1612/68, smernica Rady č. 68/360/EHS, nariadenie Komisie č. 1251/70.

¹⁸ Rodinní príslušníci a príslušníčky však majú právo nasledovať zamestnancov len v prípade, že im tieto zabezpečia vhodné ubytovanie.

¹⁹ Súdny dvor ES povedal, že takýmito výhodami sú napríklad aj rodinné zľavy na cestovnom.

Ako už bolo spomenuté v úvodnej časti venovanej voľnému pohybu osôb, táto sloboda nespočíva len v možnosti sťahovať sa za prácou, ale aj v možnosti voľne sa pohybovať v krajinách EÚ z akéhokoľvek iného dôvodu – napríklad na účely vzdelávania alebo turistiky alebo aj prechodného či trvalého bývania v inej krajine. Vo všeobecnosti platí, že všetci občania a občianky únie majú právo voľne sa pohybovať a pobývať v ktorejkoľvek členskej krajine. Musia splniť len niekoľko podmienok. Musia mať najmä dostatok finančných prostriedkov, aby sa nestali bremenom pre sociálny systém hostujúceho štátu, a zdravotné poistenie.

Po rozšírení EÚ v roku 2004 si niektoré „staré“ členské štáty uplatňujú voči SR v súvislosti s ustanoveniami práva ES týkajúcimi sa voľného pohybu zamestnancov takzvané prechodné obdobia. Sú to obdobia, počas ktorých sa členské štáty – „staré“ aj „nové“ – môžu rozhodnúť, že nebudú uplatňovať ustanovenia o voľnom pohybe zamestnancov. Pomôže im to „zvyknúť si“ na nové podmienky a zároveň predísť tomu, aby sa dramaticky zmenili ich ekonomické pomery a situácia v oblasti zamestnanosti. Prechodné obdobia sú ohraničené na maximálne trvanie siedmich rokov od vstupu Slovenska do EÚ, pričom sa bude v určitých časových intervaloch preskúmať, či podmienky tohto obmedzenia stále trvajú.

Voľný pohyb služieb

Voľný pohyb služieb je postavený na rovnakých princípoch ako voľný pohyb tovarov či voľný pohyb osôb. Voľný pohyb služieb znamená, že osoby, ktoré poskytujú alebo prijímajú služby v EÚ, nemôžu byť vo svojom práve poskytovať alebo prijímať služby obmedzované.²⁰ Platí pritom, že môže ísť len o služby, pri ktorých sa vyskytuje tzv. cezhraničný prvok – teda nemôže ísť o služby, ktorých prijímatelia a poskytovatelia pochádzajú z jedného štátu. Môže ísť napríklad o situáciu, keď obyvateľ alebo obyvateľka jednej z členských krajín navštívi lekára alebo lekárku v inej krajine, alebo ak cestovná kancelária poskytuje sprievodcovské služby v inej krajine než v tej, v ktorej má sídlo. Medzi služby môžeme teda okrem spomínaných lekárskejších alebo turistických služieb zaradiť napríklad služby lekárníkov a lekárničiek, remeselníkov a remeselníčok, športovcov a športovkyň, reklamných agentúr či realitných kancelárií.

Ochrana pred obmedzeniami brániacimi vo voľnom pohybe služieb je teda zabezpečená jednak vo vzťahu k osobám, ktoré služby prijímajú (napríklad turisti alebo turistky v hoteli v inej než svojej krajine), a jednak vo vzťahu k osobám, ktoré služby poskytujú (napríklad daňový poradca alebo poradkyňa so sídlom v jednom členskom štáte poskytuje poradenstvo klientovi alebo klientke v inom členskom štáte). Obmedzeniami vo voľnom pohybe služieb by boli napríklad vyššie ceny služieb pre klientov a klientky pochádzajúce z iných členských štátov (návštevníci a návštevníčky múzea pochádzajúce zo štátu, v ktorom je múzeum, by ho mohli navštíviť zdarma, avšak príslušníci a príslušníčky iných štátov by za prehliadku museli zaplatiť²¹).

Na to, aby si mohli občania a občianky únie uplatňovať svoje práva prameniace z voľného pohybu služieb, orgány EÚ už prijali viaceré právne predpisy, ktorými zjednodušujú podmienky výkonu určitých povolání a podmienky uznávania diplomov a kvalifikácií v krajinách EÚ. Boli prijaté viaceré smernice upravujúce výkon niektorých profesií – napríklad právnikov a právničiek, lekárov a lekárk, zdravotného personálu či architektov a architektiek.

2. Ochrana ľudských práv v Európskej únii

²⁰ Aj keď určité prípady obmedzení sa napríklad v záujme zachovania verejného zdravia alebo verejného poriadku pripúšťajú.

²¹ Pozri prípad C-45/1993 *Commission v Spain*.

V čase vzniku európskych spoločenstiev nebola ochrana ľudských práv prioritou, ku ktorej by sa členské štáty hlásili. Cieľom bolo hospodársky zjednotiť Európu, čomu boli prispôsobené všetky politické a právne nástroje. Hoci sa predpokladalo, že ekonomická prosperita bude mať priaznivý dosah na kvalitu života obyvateľov a obyvateľiek, s ochranou ľudských práv v tradičnom slova zmysle sa nepočítalo. Aj keď existovali unikátne slobody, ktoré obyvateľom a obyvateľkám únie priznávala Zmluva o založení EHS (dnes ES) – voľný pohyb zamestnancov, voľný pohyb tovaru, voľný pohyb služieb a voľný pohyb kapitálu, úprava základných práv a slobôd – ako napríklad osobnej slobody, práva na súkromie, slobody prejavu, práva na spravodlivý súdny proces – v zakladajúcich zmluvách akosi nemala miesto a o základných právach a slobodách v nich nebola ani jedna priama zmienka. Členské štáty si totiž nevedomovali spätosť týchto ekonomických slobôd so základnými právami a slobodami. Navyše sa spoliehali na ochranu týchto práv prostredníctvom osobitného mechanizmu, ktorý bol vytvorený Európskym dohovorom prijatým na pôde Rady Európy a ktorého cieľom bola práve ochrana ľudských práv.

Postupom času sa však situácia začala meniť. Výkon štyroch základných slobôd zakotvených v zakladajúcich zmluvách mal totiž priamy dosah na viaceré práva a slobody, o ktorých právo spoločenstiev mlčalo. Pravidlá voľného pohybu tovaru, osôb či služieb mali vplyv napríklad na vlastnícke právo, právo na súkromie, právo na rodinný život či slobodu prejavu. Dotknutí jednotlivci sa teda prirodzene začali domáhať ochrany týchto práv.

Podobne ako vo viacerých iných prípadoch, keď právo ES neupravovalo určité otázky, aj v prípade základných práv a slobôd zohral dôležitú úlohu Súdny dvor ES. Spočiatku sa ľudskými právami odmietal zaoberať, tvrdiac, že ľudské práva nespádajú do sféry záujmu a kompetencie spoločenstiev. O niečo neskôr však svoju rétoriku zmenil a „pasoval“ ochranu základných práv a slobôd na jednu zo základných právnych zásad, na ktorých je postavené právo spoločenstiev. Tvrdil, že prameňmi, z ktorých bolo pri ochrane týchto práv treba vychádzať, sú ústavné tradície členských štátov. Neskôr k nim pridružil medzinárodné zmluvy, v ktorých sú zakotvené ľudské práva, a osobitne z nich vyčlenil Európsky dohovor. Európsky dohovor sa teda napriek tomu, že EÚ nie je jeho zmluvnou stranou²², stal zdrojom, v ktorom orgány aplikujúce právo EÚ hľadajú inšpiráciu pri riešení ľudskoprávnych otázok. Nakoniec, všetky členské štáty únie sú zmluvnými stranami tohto dohovoru, a preto je prirodzené, že ho budú vo svojich vzťahoch rešpektovať.

V súčasnosti už možno o práve ES/EÚ hovoriť ako o právnom poriadku, ktorý sa zasadzuje za ochranu ľudských práv. Aj Súdny dvor ES mal nemalý vplyv na skutočnosť, že do Zmluvy o založení ES a do Zmluvy o EÚ sa dostali záväzné ustanovenia ochraňujúce ľudské práva. Podobne aj viaceré ustanovenia v európskych nariadeniach a smerniciach záväzne upravujú ochranu základných práv a slobôd.

Ľudským právam sa však v Európe venuje oveľa väčšia pozornosť, než aká sa odráža v priestore, ktorý je venovaný právne záväznej legislatíve. Inštitúcie EÚ vydali množstvo právne nezáväzných, avšak morálne a politicky významných vyhlásení, odporúčaní a deklarácií, ktoré signalizujú, že ľudské práva si v EÚ získali svoje nezastupiteľné miesto. Asi najvýznamnejším z týchto dokumentov je Charta základných práv EÚ, ktorá sa napriek právne nezáväznému charakteru teší v európskych inštitúciách čoraz väčšej autorite.

²² Súdny dvor ES v jednom zo svojich stanovísk vyjadril názor, že ES na takýto krok nemá právomoc – pozri Stanovisko 2/94 k prístupiu spoločenstva k Európskemu dohovoru (Opinion 2/94 on Accession by the Community to the ECHR).

2.1. Zakotvenie ľudských práv v Zmluve o EÚ a v Zmluve o založení ES

V porovnaní s počiatočným obdobím európskej integrácie nastal v úprave ľudských práv v euroregióne veľký posun. Na začiatku existencie ES (vtedy ešte EHS) neexistovala v jeho zakladajúcej zmluve ani jedna priama zmienka o ľudských právach. Existovali len ustanovenia prevažne ekonomickej povahy, ktoré mali dosah aj na ľudskoprávnu stránku vzťahov, ktoré upravovali. Takýmto ustanovením bol článok 119 ZES (dnes článok 141), ktorý zakotvoval povinnosť odmeňovať mužov a ženy vykonávajúce rovnakú prácu rovnakou mzdou²³. Ďalším takýmto ustanovením bol článok 6 (dnes článok 12), ktorý v oblastiach úpravy tejto zmluvy zakazuje akúkoľvek diskrimináciu na základe štátnej príslušnosti. Tento článok sa vzťahoval len na občanov a občianky členských štátov a bol východiskom pre fungovanie základných slobôd spoločenstva - teda voľného pohybu osôb, tovaru a služieb.

Dnes už Zmluva o založení ES obsahuje viaceré výslovné ustanovenia, ktoré priamo súvisia s ochranou ľudských práv. Spomínaný článok 141 bol rozšírený a umožňuje inštitúciám spoločenstva prijať záväzné opatrenia, ktoré zabezpečia rovnaké príležitosti a rovnaké zaobchádzanie so ženami a mužmi vo veciach zamestnania a povolania. Tento článok ďalej umožňuje členským štátom, aby v záujme zabezpečenia skutočnej rovnosti medzi mužmi a ženami v pracovnom živote prijali alebo zaviedli opatrenia, ktorými by príslušníckam alebo príslušníkom menej zastúpeného pohlavia uľahčili možnosť pripravovať sa na povolanie alebo ktorými by na zabránenie alebo kompenzáciu ich nevýhod v profesionálnom živote pre nich zabezpečovali osobitné výhody.

V súvislosti s rovnosťou žien a mužov majú význam aj ustanovenia o cieľoch a aktivitách spoločenstva²⁴, ktoré ako jeden z cieľov ustanovujú rovnosť medzi mužmi a ženami, a ktoré ukladajú spoločenstvu povinnosť vo všetkých aktivitách vyvíjať snahu na odstránenie všetkých nerovností a podporovať rovnoprávnosť.

V oblasti diskriminácie nastal ešte jeden veľmi výrazný posun. V článku 13 doplnenom v roku 1999 Amsterdamskou zmluvou umožňuje ZES inštitúciám únie, aby prijali opatrenia, ktorými by bojovali proti diskriminácii založenej na pohlaví, rasovom alebo etnickom pôvode, náboženstve alebo viere, postihnutí, veku alebo sexuálnej orientácii. Aj keď toto ustanovenie priamo nezabraňuje diskriminácii na základe uvedených dôvodov, zaviedlo možnosť, že takáto ochrana bude zabezpečená. Konkrétne bolo toto ustanovenie premietnuté do antidiskriminačných smerníc prijatých v roku 2000 a 2002.

Nemenej významnými sú aj ustanovenia prijaté v čase vzniku EÚ, ktoré upravujú jej občianstvo a z ktorých vyplývajú jej občanom a občiankam viaceré práva. Občianstvo únie nenahrádza, ale dopĺňa štátne občianstva jednotlivých členských štátov. Znamená to, že ak je niektorý obyvateľ alebo obyvateľka únie občanom alebo občiankou niektorého z členských štátov, zároveň sa automaticky stáva občanom alebo občiankou únie. S občianstvom únie sú spojené tieto výhody:

- Každý občan a každá občianka únie má právo slobodne sa pohybovať a pobývať na území členských štátov, s obmedzeniami a za podmienok stanovených záväznými predpismi únie.

²³ Ekonomická povaha tohto ustanovenia vyplýva z pôvodných dôvodov, pre ktoré bol tento článok zakomponovaný do zakladajúcich zmlúv. Podnetom na vznik tohto článku bola požiadavka Francúzska, ktorého vnútroštátna legislatíva ukladala zamestnávateľom povinnosť platiť mužských zamestnancov a ženské zamestnankyne rovnako za rovnakú prácu, aby aj ostatné krajiny ES pristúpili na takýto krok. Ak by tak neboli urobili, francúzska ekonomika by v porovnaní s ekonomikou ostatných štátov nezakotvujúcich takúto povinnosť zamestnávateľov bola v nevýhode – pracovná sila (najmä tá ženská) by bola v ostatných krajinách lacnejšia, a preto by sa v nich viac sústreďovala výroba a investície.

²⁴ Články 2 a 3 Zmluvy o založení ES.

- Každý občan a každá občianka únie má právo voliť a byť volený/á vo voľbách do orgánov samosprávy v štáte, v ktorom sa zdržiava. Rovnako má každý občan a každá občianka právo voliť a byť volený/á vo voľbách do Európskeho parlamentu, aj keď sa zdržiava v inej než svojej krajine.
- Občania a občianky únie majú právo na tzv. konzulárnu ochranu v tretích štátoch (teda akýchkoľvek štátoch, ktoré nie sú štátmi EÚ) za predpokladu, že sa v tejto krajine nenachádza zastupiteľský orgán ich vlastného štátu. Znamená to, že ak sa občan alebo občianka ktorejkoľvek krajiny EÚ ocitne v akejkoľvek krajine mimo EÚ a potrebuje pomoc, túto pomoc je mu alebo jej povinný poskytnúť zastupiteľský orgán akéhokoľvek iného štátu za rovnakých podmienok ako svojim občanom a občiankam.
- Každý občan a každá občianka má právo obrátiť sa s petíciou na Európsky parlament. Okrem toho má každý občan a každá občianka právo obrátiť sa na ombudsmana. Rovnako majú všetci občania a občianky právo obracať sa s podaniami napísanými vo vlastnom jazyku na inštitúcie únie.²⁵

Okrem toho Zmluva o založení ES obsahuje aj iné ustanovenia, ktoré sú zároveň nástrojmi ochrany ľudských práv. Patrí k nim ustanovenie článku 47, ktoré hovorí o povinnosti Rady prijať smernice upravujúce vzájomné uznávanie diplomov, certifikátov alebo iných dokladov o vzdelaní. Článok 136 zas ustanovuje, že spoločenstvo a členské štáty by mali mať za cieľ zvyšovať zamestnanosť a zlepšovať pracovné a sociálne podmienky, pričom by mali mať na zreteli základné sociálne práva. Do ZES sú tiež zakomponované ustanovenia na ochranu spotrebiteľov a spotrebiteľiek²⁶ a na ochranu životného prostredia²⁷.

V súvislosti s ochranou ľudských práv má veľký význam aj Zmluva o Európskej únii, ktorá požiadavku na ich rešpektovanie zakotvuje oveľa širšie a všeobecnejšie. Článok 6 tejto zmluvy hovorí:

„1. Únia je založená na princípoch slobody, demokracie, rešpektu k ľudským právam a základným slobodám a právneho štátu, princípoch, ktoré sú spoločné pre všetky členské štáty.

2. Únia rešpektuje základné ľudské práva, ktoré zaručuje Európsky dohovor na ochranu ľudských práv a základných slobôd (...) a ktoré vyplývajú z ústavných tradícií spoločných pre členské štáty, ako všeobecné právne zásady práva spoločenstva.“

Ak niektorý z členských štátov závažným spôsobom poruší niektorý z uvedených princípov, Rada môže rozhodnúť o pozastavení výkonu niektorých práv zo strany tohto štátu.²⁸ Rovnako je rešpektovanie týchto princípov podmienkou na to, aby európsky štát mohol požiadať o členstvo v únii.²⁹

2.2 Ľudské práva v činnosti Súdneho dvora ES

Súdny dvor ES zohral v oblasti ochrany ľudských práv v EÚ veľmi významnú úlohu. V porovnaní s prvými rokmi svojej činnosti, keď ľudským právam odmietal pripísať akýkoľvek význam v súvislosti s činnosťou európskych spoločenstiev, počnúc sedemdesiatymi rokmi 20. storočia postupne povýšil ľudské práva na atribút, ktorý nemožno vynechať pri posudzovaní

²⁵ Pozri články 17 - 21 ZES.

²⁶ Článok 153 ZES.

²⁷ Článok 174 ZES.

²⁸ Článok 7 Zmluvy o EÚ.

²⁹ Článok 49 Zmluvy o EÚ.

otázok súvisiacich s právom ES a EÚ. Vo svojich rozsudkoch, odvolávajúcich sa najmä na ústavné tradície jednotlivých členských štátov, na Európsky dohovor a na s ním súvisiacu rozhodovaciu činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva v Štrasburgu³⁰ a na viaceré medzinárodné dokumenty o ľudských právach, niekoľkokrát zdôraznil význam rešpektovania ľudských práv v komunitárnom práve a práve EÚ, a často sa neštil ani odvážnejších krokov, pre ktoré nemal oporu v legislatíve spoločenstva. Na druhej strane však stojí za zmienku, že Súdny dvor ES sa v mnohých prípadoch odmietol ľudskými právami zaoberať, keďže, ako tvrdil, v týchto prípadoch chýbalo prepojenie spornej situácie na právo spoločenstva³¹, alebo na vyriešenie určitej ľudskoprávnej otázky mu chýbala opora v legislatíve spoločenstva³².

K prípadom, keď sa Súdny dvor ES vo svojej činnosti vyslovoval k ochrane ľudských práv, môžeme uviesť niekoľko príkladov. Súdny dvor ES sa vo svojej činnosti vyjadril k ochrane súkromného a rodinného života, ochrane vlastníckeho práva, slobode prejavu, ochrane náboženskej slobody, ochrane pred diskrimináciou, slobode združovania vrátane združovania v odboroch, k právu na slobodný výkon povolania, právu na súdnu ochranu či právu na dôvernosť komunikácie vo vzťahoch medzi advokátom/kou a klientom/kou.

V ďalšej časti podrobnejšie opíšeme niektoré z prípadov, v ktorých sa Súdny dvor ES vyjadril k niektorým zo spomínaných práv.

Ochrana súkromného a rodinného života

Právom na súkromie a ochranou rodinného života sa Súdny dvor ES zaoberal vo viacerých prípadoch. Otázky súvisiace s **právom na súkromie** sa vyskytli napríklad v prípade *X proti Komisii*³³. Súdny dvor ES tu riešil situáciu, keď pán X nebol prijatý do zamestnania v Komisii, lebo lekár Komisie vykonávajúci predvstupovú prehliadku u záujemcov a záujemkýň o zamestnanie po vykonaní testu proti vôli pána X konštatoval, že jeho imunitný systém je vážne oslabený, a preto pán X nie je fyzicky spôsobilý na výkon zamestnania pre Komisiu. Tento test bol pánovi X proti jeho vôli urobený po tom, čo sa pán X odmietol podrobiť inému testu na priame zistenie ochorenia na AIDS. „Náhradný“ test urobený pánovi X bez jeho súhlasu nepriamo naznačoval, že pán X trpí týmto ochorením. V rozhodnutí sa Súdny dvor ES vyjadril takto:

„Súdny dvor ES už povedal, že právo na rešpektovanie súkromného života, zakotvené v článku 8 Európskeho dohovoru (...) a odvodené zo spoločných ústavných tradícií členských štátov, je jedným zo základných práv chránených právnym poriadkom spoločenstva. (...) Osobitne zahŕňa právo osoby držať v tajnosti svoj zdravotný stav.“³⁴

Aj keď Súdny dvor ES ďalej povedal, že požiadavka zo strany Komisie môcť zisťovať zdravotný stav adeptov a adeptiek na zamestnanie v tejto inštitúcii je legitímna, lebo zamestnanci a zamestnankyne inštitúcií spoločenstva musia byť schopní a schopné plniť si svoje povinnosti, pokračoval takto:

„(...) Právo na rešpektovanie súkromného života si vyžaduje, že odmietnutie osoby [vykonania testu na zistenie určitého ochorenia] musí byť rešpektované úplne. Keďže navrhovateľ [teda pán X] sa výslovne odmietol podrobiť testu na zistenie existencie ochorenia AIDS, toto jeho

³⁰ Aj keď v niektorých prípadoch sú názory Súdneho dvora ES v rozpore s právnymi názormi štrasburského súdu.

³¹ Pozri napríklad prípad C-159/90 *SPUC v Grogan*.

³² Pozri napríklad prípad C-249/96 *Grant v South West Trains*.

³³ C-404/92P *X v Commission*.

³⁴ Odsek 17 rozsudku.

*právo bránilo Komisii vykonať akýkoľvek iný test spôsobilý naznačiť alebo potvrdiť existenciu tohto ochorenia.*³⁵

Inými slovami teda Súdny dvor ES povedal, že ani opodstatnená požiadavka inštitúcie spoločenstva, aby sa jej budúci zamestnanci a zamestnankyne podrobili lekárskej prehliadke za účelom zistenia, či budú schopní a schopné riadne vykonávať svoju prácu, neodôvodňuje vykonanie akéhokoľvek zdravotného testu, ak s tým uchádzač alebo uchádzačka o zamestnanie nesúhlasí. Na druhej strane sa však Súdny dvor ES vyjadril, že v prípade, ak sa uchádzač alebo uchádzačka takémuto testu odmietne podrobiť, nemožno od Komisie rozumne požadovať, aby prevzala na seba riziko, že prijme do zamestnania zdravotne nespôsobilého zamestnanca alebo zamestnankyňu, a môže sa rozhodnúť takéhoto zamestnanca alebo zamestnankyňu nepriať.

Ochranou **rodinného života** sa Súdny dvor ES zaoberal napríklad v prípade *Mary Carpenter*³⁶. Pani Mary Carpenter, štátna občianka Filipín, pricestovala do Británie ako turistka. Napriek tomu, že platnosť jej víza vypršala, v Británii sa naďalej zdržiavala, a po nejakom čase sa vydala za pána Carpentera, britského občana. Carpenterovci žili v usporiadanej rodine. Pán Carpenter podnikal a často cestoval, lebo svoje služby poskytoval aj klientom a klientkám z iných štátov únie. Jeho manželka sa zatiaľ starala o domácnosť a jeho deti z predchádzajúceho manželstva.

Po čase však britské úrady zistili, že Mary Carpenter sa v Británii zdržiavala nelegálne, a v súlade so svojimi zákonmi ju chceli vyhostiť. Znamenalo by to, že ak by mala rodina zostať pokope, celá by musela cestovať na Filipíny. V inom prípade by pán Carpenter so svojimi deťmi zostal v Británii sám, čo by mu okrem iného skomplikovalo život aj pri jeho podnikaní, ktoré by bolo oveľa náročnejšie bez starostlivosti jeho manželky o jeho deti. Práve tento argument použila pani Carpenter aj v konaní pred Súdnym dvorom ES, keď tvrdila, že jej vyhostenie by znamenalo sťaženie práva jej manžela slobodne poskytovať služby v rámci únie. Súdny dvor ES, napriek tomu, že z predpisov spoločenstva o voľnom pohybe osôb priamo nevyplývalo právo pani Carpenter zostať v Británii, však pripomenul ochranu ľudských práv ako jednu zo zásad, ktorá platí v právnom poriadku spoločenstva, a rozhodol takto:

„Je jasné, že rozdelenie pána a pani Carpenterovcov by malo neblahé následky na ich rodinný život, a teda aj na podmienky, za akých pán Carpenter vykonáva jednu zo svojich základných slobôd [teda slobodu poskytovať služby]. Táto sloboda by nebola plne efektívnou, ak by prekážky vo vlastnej krajine odrádzali pána Carpentera od výkonu tejto slobody tým, že by jeho partnerke neumožnili vstúpiť do jeho krajiny a pobývať v nej.

Členský štát môže odôvodniť obmedzenie voľného pohybu služieb dôvodmi verejného záujmu [teda v tomto prípade ochranou obyvateľstva pred ilegálnym prisťahovalectvom], avšak toto obmedzenie musí byť v súlade so základnými právami, ktorých rešpektovanie súd zabezpečuje. (...)

*Rozhodnutie deportovať pani Carpenter znamená zásah do výkonu práva pána Carpentera na rešpektovanie jeho rodinného života v zmysle článku 8 dohovoru. (...)*³⁷

Sloboda viery a náboženského vyznania

³⁵ Odsek 23 rozsudku.

³⁶ C-60/00 *Mary Carpenter*.

³⁷ Odseky 39 - 41 rozsudku.

Slobodou viery sa Súdny dvor ES zaoberal v prípade *Prais*³⁸. Pani Prais, vyznávačka židovskej viery, sa prihlásila na konkurz do Rady na post tmočníčky. Výber sa mal uskutočniť prostredníctvom testu. Po tom, čo Rada stanovila termín konania testu, pani Prais oznámila Rade, že v ten deň sa testu nemôže zúčastniť, lebo naň pripadá začiatok židovského sviatku, počas ktorého nemôžu vyznávači a vyznávačky židovskej viery napríklad písať alebo cestovať. Preto žiadala, aby Rada, rešpektujúc právo uchádzačov a uchádzačiek na nediskrimináciu z náboženských dôvodov, zmenila deň konania testu.

V konaní pred súdom zástupcovia Rady tvrdili, že ak sa koná výber zamestnancov a zamestnankýň na základe testu, je veľmi dôležité, aby všetci uchádzači a uchádzačky mali rovnaké podmienky, a teda aby absolvovali ten istý test v rovnaký deň. Tiež tvrdili, že povinnosť zisťovať vierovyznanie každého uchádzača a uchádzačky o zamestnanie v ich inštitúcii by pre nich znamenala nemalú záťaž.

Rozhodnutie súdu bolo akýmsi kompromisom medzi tvrdeniami pani Prais a tvrdeniami Rady. Na jednej strane uznal dôležitosť konania testov v rovnaký deň pre všetkých záujemcov a záujemkyne v záujme zabezpečenia princípu rovnosti. Na druhej strane však povedal, že tento záujem musí byť vyvážený so záujmami uchádzačov a uchádzačiek, ktorí a ktoré sa ho nemôžu zúčastniť z náboženských dôvodov. Preto Súdny dvor ES povedal, že ak kandidát/ka včas informuje organizátora výberového konania, že jeho/jej náboženské dôvody mu/jej znemožňujú účasť v určitý deň, organizátori „*by mali túto skutočnosť vziať do úvahy pri stanovovaní termínu konania testu a snažiť sa vyhnúť takýmto termínom*“.³⁹ Na druhej strane však Súdny dvor ES povedal, že ak tak kandidát alebo kandidátka neurobí v dostatočnom predstihu, organizátori výberového konania sú oprávnení takúto požiadavku odmietnuť, najmä ak už s termínom konania testu boli oboznámení ostatní kandidáti a kandidátky.

V prípade pani Prais Súdny dvor ES neuznal jej dôvody, pre ktoré žalovala Radu, keďže svoju požiadavku adresovala Rade dosť neskoro, po tom, čo ostatní uchádzači a uchádzačky boli oboznámení a oboznámené s termínom konania testu. Prípád *Prais* je teda dobrým príkladom toho, ako súdy vo všeobecnosti, a v tomto konkrétnom prípade Súdny dvor ES, musia v rozhodovacej činnosti brať do úvahy konkrétne okolnosti prípadu a musia dávať na misky váh jednotlivé záujmy a hodnoty, ktoré sú často protichodné.

Sloboda prejavu

K posudzovaniu otázok súvisiacich so slobodou prejavu došlo napríklad v rozhodnutiach *Connoly* alebo *Familiapress*. V prípade *Connoly proti Komisii*⁴⁰ riešil súd spor medzi pánom Connolym a Komisiou, kde bol pán Connoly zamestnaný a kde mal v hierarchii zamestnancov a zamestnankýň slušné postavenie. Pán Connoly bol však z Komisie prepustený po tom, čo publikoval kontroverznú knihu *Prehnuté srdce Európy: Špinavá vojna pre európske peniaze* bez toho, aby mu na publikovanie Komisia udelila povolenie, ako to vyžadovali jej organizačné smernice. Celá vec sa dostala až na Súdny dvor ES, kde pán Connoly okrem iného tvrdil, že požiadavka súhlasu udeľovaného Komisiou s publikovaním akéhokoľvek literárneho diela zamestnanca týkajúceho sa Európskeho spoločenstva je porušením jeho slobody prejavu.

Súdny dvor ES sa teda zaoberal otázkou, do akej miery je možné pripustiť obmedzenie slobody prejavu, ktorá je jednou zo slobôd zakotvených v Európskom dohovore a jednou zo základných slobôd rešpektovaných Európskou úniou. Súdny dvor ES pripísal slobode prejavu veľký význam a citoval časti rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva, v ktorých tento súd

³⁸ 130/75 *Prais v Council*.

³⁹ Odsek 16.

⁴⁰ C/274/1999 P *Connoly v Commission*.

tvrdil, že sloboda prejavu nie je prípustná len pre informácie a myšlienky prijímané kladne alebo považované za neútočné alebo neutrálne vo vzťahu k určitej veci, ale tiež pre tie, ktoré sú útočné, šokujú alebo spôsobujú rozruch.⁴¹ Súdny dvor ES sa ďalej zaoberal otázkou, či je možné slobodu prejavu obmedziť tým, že inštitúcia spoločenstva svojim zamestnancom uloží povinnosť oboznámiť Komisiu s pripravovanou publikáciou a žiadať o povolenie na jej zverejnenie. K tejto veci Súdny dvor ES povedal:

„Čo sa týka článku 10 Európskeho dohovoru [tento článok upravuje slobodu prejavu], osobitné obmedzenia na výkon práva na slobodu prejavu môžu, v zásade, byť odôvodnené legitímnym cieľom ochrany práv iných. Týmto právami sú v tomto prípade práva inštitúcií poverených zodpovednosťou za vykonávanie úloh vo verejnom záujme. Občania a občianky sa musia spolaľnúť na to, že tieto inštitúcie si svoje povinnosti budú plniť efektívne.

(...) Preto úradník [v inštitúciách ES] nemôže svojím ústnym alebo písomným prejavom konať v rozpore so záujmami inštitúcie, ktorej má slúžiť. Toto by zničilo vzťah dôvery medzi ním a touto inštitúciou a znamenalo by to, že pre túto inštitúciu by bolo oveľa ťažšie, ak nie nemožné, spolupracovať s takýmto úradníkom.“⁴²

Súdny dvor ES teda povedal, že slobodu prejavu možno obmedziť aj v prípade, ak sa týmto obmedzením sleduje ochrana práv inštitúcie, ktorá je zodpovedná občanom a občiankam za efektívne plnenie svojich úloh, ak toto obmedzenie slúži na udržanie vzťahu dôvery medzi touto inštitúciou a jej zamestnancami a zamestnankyňami. Preto požiadavka na udelenie súhlasu pred publikovaním literárneho diela týkajúceho sa Komisie sama osebe nemusí byť porušením slobody prejavu.

Súdny dvor ES však ďalej povedal, že medzi slobodou prejavu každého jednotlivca a jej možnými obmedzeniami musí byť zachovaná **spravodlivá rovnováha**. Inými slovami, možné obmedzenie zo strany Komisie vo vzťahu k jej zamestnancom a zamestnankyniam nemôže byť v nepomere s právom týchto zamestnancov a zamestnankýň slobodne sa vyjadrovať aj k otázkam súvisiacim s ich zamestnaním. V prípade pána Connolyho dal Súdny dvor ES za pravdu Komisii, a to jednak z dôvodu, že prípady, keď Komisia mohla podľa vlastných predpisov odmietnuť udeliť súhlas s publikovaním prác zamestnancov a zamestnankýň súvisiacich s činnosťou spoločenstva, sú zriedkavé, a prichádzajú do úvahy len vtedy, ak môžu vážne ohroziť záujmy spoločenstiev. Súdny dvor ES bol ovplyvnený aj skutočnosťou, že pán Connoly sa o udelenie súhlasu vôbec neuchádzal, a svoju knihu uverejnil „na vlastnú päsť“, hoci mohol vzhľadom na niektoré predchádzajúce prípady, keď Komisia neudelila svojim zamestnancom a zamestnankyniam súhlas na publikovanie ich diel, predpokladať, že ani jemu by takýto súhlas vzhľadom na charakter jeho diela nebol udelený.

V prípade *Familiapress*⁴³ hodnotil Súdny dvor ES rakúsky zákaz, ktorý neumožňoval vydavateľom periodickej tlače k vydávanej tlači zadarmo poskytovať rôzne darčeky. Súdny dvor ES súhlasil s argumentom Rakúska, že bezodplatné poskytovanie darčiekov, ktoré si môžu dovoliť len veľkí vydavatelia, môže vytlačiť malých vydavateľov z trhu, a tak ohroziť pluralizmus tlače prispievajúci k slobode prejavu, ktorá je garantovaná Európskym dohovorom a považovaná za jeden zo základných pilierov demokratickej spoločnosti. Požiadavka na garantovanie slobody prejavu a z nej vyplývajúci pluralizmus tlače je teda podľa Súdneho dvora ES natoľko dôležitá, že ospravedlňuje obmedzenia voľného pohybu tovaru v rámci EÚ.

Ochrana pred diskrimináciou

⁴¹ Odsek 39 rozsudku.

⁴² Odseky 46, 47.

⁴³ C-368/95 *Vereinigte Familiapress Zeitungsverlags- und Vertriebs- GmbH v Heinrich Bauer Verlag*.

Vo svojej činnosti sa Súdny dvor ES zaoberal mnohými prípadmi diskriminácie, avšak takmer všetky tieto prípady sa týkali diskriminácie v pracovnej oblasti na základe pohlavia, pretože len tento druh diskriminácie bol zakázaný legislatívou ES v počiatkoch jeho existencie. Aj v prípade *P v S*⁴⁴ Súdny dvor ES rozhodoval opierajúc sa o legislatívu spoločenstva zakazujúcu diskrimináciu na základe pohlavia v pracovnej oblasti. Toto rozhodnutie má však oveľa širší dosah, keďže Súdny dvor ES sa dotkol aj otázky dôstojnosti.

V prípade *P v S* problém spočíval v tom, že po tom, čo si pani P pracujúca pre jednu vzdelávaciu inštitúciu lekárskeho zákrokom zmenila svoje pohlavie z muža na ženu, jej zamestnávateľ ju prepustil, tvrdiac, že by urobil rovnako aj v prípade, keby sa hocijaká žena na jeho pracovisku dala preoperovať na muža, a teda o nijakej diskriminácii nemohlo byť ani reči. Súdny dvor ES však s týmto stanoviskom nesúhlasil a porovnal situáciu teraz už pani P so situáciou akéhokoľvek muža – teda príslušníka pohlavia, ku ktorému pani P patrila predtým. Po tomto porovnaní s fiktívnym príslušníkom druhého pohlavia, ktorý si pohlavie nezmenil, Súdny dvor ES vyhlásil, že v uvedenom prípade došlo k diskriminácii na základe pohlavia, lebo diskriminácia na základe pohlavia nie je obmedzená len na prípady, keď určitá osoba k niektorému z pohlaví patrí, ale zahŕňa aj jeho zmenu. Súdny dvor ES pokračoval takto:

„Tolerovať v prípade takejto osoby tento druh diskriminácie by bolo rovnako zlé ako neschopnosť rešpektovať dôstojnosť a slobodu, na ktorú má takáto osoba právo a ktorú má Súdny dvor ES povinnosť zabezpečiť.“⁴⁵

Rovnakej línie sa však Súdny dvor ES už nedržal v prípade *Grant*⁴⁶. Pani Grant, lesba pracujúca pre dopravnú spoločnosť, sa obrátila na súd po tom, čo jej táto spoločnosť odmietla uznať zľavu na cestovnom pre jej partnerku, s ktorou žila v spoločnej domácnosti, hoci nezosobášeným partnerom a partnerkám druhého pohlavia žalovaná spoločnosť takéto zľavy poskytovala. Keď sa teda pani Grant porovnala so svojim mužským kolegom, ktorý mal partnerku ženského pohlavia, a preto jeho partnerka nárok na zľavu získala, tvrdila, že dopravná spoločnosť ju diskriminovala na základe pohlavia. Súdny dvor ES však zaujal opačné stanovisko, úplne iné ako v *P v S*. Situáciu pani Grant porovnal so situáciou fiktívneho muža a jeho mužského partnera, ku ktorému by sa táto spoločnosť zachovala rovnako, a preto k nijakej diskriminácii nedošlo.

Hoci len na základe uvedených prípadov nemožno vyvodiť jednoznačný záver o prístupe Súdneho dvora ES k otázkam ľudských práv, vo všeobecnosti o ňom nemožno povedať, že by preň bol charakteristický prístup, v ktorom by sa odzrkadľovala neustála snaha o ochranu ľudských práv. Aj keď sa v niektorých prípadoch snažil „prekročiť svoj tieň“ (ako napríklad v spomínaných prípadoch *Mary Carpenter* alebo *P v S*), viacerí ochrancovia a ochrankyne ľudských práv mu vyčítajú, že robí „mnoho krikú pre nič“ a jeho rozhodnutia sú skôr nepredvídateľné a málo principiálne.

2.3 Charta základných práv Európskej únie

Dôležitým míľnikom v prípade ochrany ľudských práv v EÚ bolo prijatie Charty základných práv Európskej únie. Ide o spoločný dokument Rady, Komisie a Európskeho parlamentu prijatý na konferencii v Nice v roku 2000.

⁴⁴ C-13/94 *P v S and Cornwall County Council*.

⁴⁵ Odsek 22 rozsudku.

⁴⁶ C-249/96 *Grant v South West Trains*.

Charta je v súčasnosti dokumentom právne nezáväzného charakteru. Podľa slov obsiahnutých v jej preambule pripisuje dôležitosť posilneniu ochrany základných práv, čo umožňuje najmä ich lepšie zviditeľnenie v charte. Preambula ďalej hovorí, že charta znovu potvrdzuje práva zakotvené v ústavných tradíciách a medzinárodných záväzkoch členských krajín, Zmluve o EÚ, zmluvách ES, Európskeho dohovoru a tiež v rozsudkoch Súdneho dvora ES a Európskeho súdu pre ľudské práva v Štrasburgu.

Aj keď charta nie je právne záväzná, pre obyvateľov a obyvateľky EÚ má nesporne veľký význam. Jednak ich zbavuje akýchkoľvek pochybností o tom, že ochrana ľudských práv je hodnotou, ku ktorej sa Európska únia hlási, a jednak im prvýkrát umožňuje z jediného dokumentu vyčítať, ktoré konkrétne práva EÚ chráni a v akom rozsahu. Práve táto skutočnosť je nesmiernym prínosom charty – rádoví obyvatelia a obyvateľky únie tak už nebudú musieť blúdiť v spleti zmlúv, smerníc, rozsudkov Súdneho dvora ES a iných dokumentov, ale môžu sa priamou cestou oboznámiť s obsahom a rozsahom ochrany svojich práv.

Práva v charte sú obsiahnuté v šiestich kapitolách. Prvá kapitola s názvom Dôstojnosť ochraňuje napríklad ľudskú dôstojnosť, právo na život alebo práva v oblasti medicíny a biológie. Druhá kapitola s názvom Slobody obsahuje napríklad ochranu súkromného a rodinného života, osobných údajov alebo právo uzavrieť manželstvo a založiť si rodinu. V tretej kapitole pod názvom Rovnosť je garantovaná napríklad ochrana pred diskrimináciou, kultúrna, náboženská a jazyková rôznorodosť, práva dieťaťa, práva postihnutých a starších ľudí. Štvrtá kapitola s názvom Solidarita sumarizuje predovšetkým predpisy EÚ z oblasti sociálneho a pracovného zákonodarstva, avšak obsahuje aj ustanovenie o ochrane životného prostredia a ochrane spotrebiteľa. V piatej kapitole sú upravené práva občanov a občianok únie. Šiesta kapitola pomenovaná Spravodlivosť sa zaoberá právami na súdnu a inú právnu ochranu.

Aj keď charta hovorí o tom, že len sumarizuje práva a slobody zakotvené v predtým spomínaných dokumentoch a interpretované rozhodovacou činnosťou európskych súdov, v niektorých aspektoch je o niečo modernejšia a zachádza ďalej ako Európsky dohovor či legislatíva únie. Je tomu tak napríklad v prípade zakotvenia zákazu klonovania ľudských bytostí, v prípade úpravy práva starších ľudí na život v dôstojnosti a nezávislosti a ich práva zúčastňovať sa na sociálnom a kultúrnom živote, alebo v prípade zákazu diskriminácie.

V súčasnosti je charta súčasťou Ústavnej zmluvy, ktorá by mala, ak bude ratifikovaná všetkými členskými štátmi, slúžiť ako ústava pre Európu.

3. Zoznam použitých skratiek

EHS – Európske hospodárske spoločenstvo
EP – Európsky parlament
ES – Európske spoločenstvo
ESAE - Európske spoločenstvo pre atómovú energiu
ESUO - Európske spoločenstvo uhlia a ocele
EÚ – Európska únia
ZES – Zmluva o založení Európskeho spoločenstva

4. Zoznam užitočných webových stránok

www.coe.int - stránka Rady Európy

www.curia.europa.eu - stránka Súdneho dvora ES, možno na nej nájsť aj jeho rozsudky

www.ec.europa.eu/index_en.htm - stránka Európskej komisie

www.echr.coe.int/echr - stránka Európskeho súdu pre ľudské práva v Štrasburgu

www.euro-ombudsman.eu.int - stránka Európskeho ombudsmana

www.europa.eu - oficiálna stránka Európskej únie

www.europa.eu.int/eur-lex/lex/en/index.htm - legislatíva EÚ (zakladajúce zmluvy, nariadenia, smernice, odporúčania a iné)

www.europarl.europa.eu - stránka Európskeho parlamentu

www.europa.sk - stránka Zastúpenia Európskej komisie v Slovenskej republike

www.foreign.gov.sk - stránka Ministerstva zahraničných vecí SR, obsahuje aj informácie súvisiace s Európskou úniou

www.government.gov.sk - stránka Úradu vlády SR, ponúka aj informácie súvisiace s EÚ a odkazy na ďalšie relevantné stránky

www.radaeuropy.sk - stránka Informačnej kancelárie Rady Európy v Bratislave

5. Zoznam použitej literatúry

5.1. Knižné publikácie

Arnull, A. M., Dashwood, A. A., Ross, M. G., Wyatt, D. A.: *Wyatt & Dashwood's European Union Law*. Sweet & Maxwell, 2000.

Barnard, C.: *EC Employment Law*. Oxford University Press, 2000.

Butašová, A., Šváby, D.: *Ochrana ľudských práv a základných slobôd v európskom priestore*. In: Čorba, J. (red.): *Európske právo na Slovensku*. Nadácia Kalligram, 2003.

Colotka, P.: *Systém inštitúcií EÚ a prameňov európskeho práva*. In: Čorba, J. (red.): *Európske právo na Slovensku*. Nadácia Kalligram, 2003.

Craig, P., De Búrca, G.: *EU Law: Texts, Cases and Materials*. Oxford University Press, 2003.

Čorba, J., Klučka, J., Procházka, R., Vávrová, V.: *Uplatňovanie európskeho práva na Slovensku*. In: Čorba, J. (red.): *Európske právo na Slovensku*. Nadácia Kalligram, 2003.

Evans, M. D.: *Blackstone's International Law Documents*. Blackstone Press, 2001.

Futej, D., Králik, A.: *Voľný pohyb služieb*. In: Čorba, J. (red.): *Európske právo na Slovensku*. Nadácia Kalligram, 2003.

Kičinová, E.: *Národná rada Slovenskej republiky v procese integrácie*. In: Čorba, J. (red.): *Európske právo na Slovensku*. Nadácia Kalligram, 2003.

Králik, A.: *Voľný pohyb tovaru*. In: Čorba, J. (red.): Európske právo na Slovensku. Nadácia Kalligram, 2003.

Kunová, V.: *Od pridruženia ku vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie*. In: Čorba, J. (red.): Európske právo na Slovensku. Nadácia Kalligram, 2003.

Nováčková, D.: *Európska únia a Európske spoločenstvá*. In: Čorba, J. (red.): Európske právo na Slovensku. Nadácia Kalligram, 2003.

Schronk, R.: *Voľný pohyb osôb*. In: Čorba, J. (red.): Európske právo na Slovensku. Nadácia Kalligram, 2003.

Schronk, R.: *Pracovné právo ES/EÚ*. In: Čorba, J. (red.): Európske právo na Slovensku. Nadácia Kalligram, 2003.

Šišková, N.: *Dimenze ochrany ľudských práv v EU*. ASPI, 2003.

Tokár, A.: *Členstvo Slovenskej republiky v Európskej únii (Európskych spoločenstvách)*. In: Čorba, J. (red.): Európske právo na Slovensku. Nadácia Kalligram, 2003.

Tokár, A.: *Všeobecné právne zásady práva ES/EÚ*. In: Čorba, J. (red.): Európske právo na Slovensku. Nadácia Kalligram, 2003.

Wyatt, D.: *Rudden & Wyatt's EU Treaties and Legislation*. Oxford University Press, 2002.

5.2. Články v časopisoch

Barnard, C.: The Changing Scope of the Fundamental Principle of Equality? McGill Law Journal, zväzok 46, s. 955 – 977.

De Búrca, G.: The Drafting of the EU Charter of Fundamental Rights. European Law Review, 26/2001, s. 126.

Fredman, S.: Equality: A New Generation? Industrial Law Journal, 2001, s. 145 – 168.

Fredman, S., McCrudden, C.: Študijné materiály pre študentov predmetu komparatívne ľudské práva na Oxfordskej univerzite v akademickom roku 2002/2003. Nepochikované.

McCrudden, C.: The New Concept of Equality. http://www.era.int/www/gen/f_15802_file.pdf

McCrudden, C.: The Future of the EU Charter of Fundamental Rights of the European Union. Jean Monnet Working Paper, 2001, 10/1.

Schwellnus, G.: „Much ado about nothing?“ Minority Protection and the EU Charter of Fundamental Rights. <http://www.les1.man.ac.uk/conweb/papers/conweb5-2001.pdf>.

Waddington, L.: Testing the Limits of the EC Treaty Article on Non-Discrimination. Industrial Law Journal, 2001, s. 133.

Waddington, L., Bell M.: More Equal than Others: Distinguishing European Union Equality Directives. Common Market Law Review, 2001/38, s. 587-611.